

Снежана ПАСЕР ИЛИЋ

„СУНЦЕ СИЈА“ УПРКОС
ЧИЊЕНИЦИ ДА „ЗЕМЉА ЈЕСМО“

Државни универзитет у
Новом Пазару

(Бошко Сувајџић. *Сунце сија: Фолклорни и мишски обрасци у поезији Десанке Максимовић*. Београд – Ваљево: Задужбина „Десанка Максимовић“ – Матична библиотека „Љубомир Ненадовић“, 2024, 209 стр.)

Монографија *Сунце сија: Фолклорни и мишски обрасци у поезији Десанке Максимовић* је резултат ауторовог дугогодишњег бављења стваралаштвом Десанке Максимовић. У њој Бошко Сувајџић приступа поезији Д. Максимовић с фолклорног, митског и књижевно-историјског аспекта. Ауторкино стваралаштво у стиху сагледава обухватно, од првих збирки до постхумних, у свеукупности њених песама за одрасле и децу. Књигу чини тринаест есеја. Поједини су раније објављени, у зборницима научних радова и периодици, што је назначено у додатку (*Белешка о њексјовима*). У ову књигу ушли су с мањим ауторским изменама, које су извршене у циљу уклапања у целину.

У првом поглављу, *Уместо њочейка: Михољско лејо Десанке Максимовић*, аутор је назначио мотиве свог бављења делом највеће српске песникиње 20. века. Лирски интонирани пасуси сачињени су од низа реторичких питања која доносе сазнање шта је све песникиња, живећи и стварајући у свом времену, антиципирала да ће се десити њеном народу у будућности. Д. Максимовић је својом поезијом, или боље „иза штита поезије“, премостила два времена, своју и нашу садашњост, а аутор монографије нам је надахнутим, лирским уводом отворио врата своје најновије књиге.

Друга целина, *Поезија иза штићја: Аутопоетички искази Десанке Максимовић*, доноси обухватну слику песникињине поетике. Сувајџић најпре ишчитава имплицитну поетику Д. Максимовић из њених аутопоетичких песама, укупно их је шест („Песник“ – у две верзије, „Рађање песме“ – у две верзије, „Шта ли те спречи“ и „Иза штита поезије“), а потом начела песникињиног стварања уочава у њеним експлицитним исказима у прози. У њима уочава важност коју је песникиња придавала матерњем језику; указује на значај ауторкине мисли да велики песник мора да води рачуна како ће се ње-

гова песма читати у далекој будућности, што наводи на закључак да је песникиња имала високу књижевно-историјску свест; да је поседовала осећање родољубља, самилости, религиозности, пријемчивости за лепоту света – све је то, наводи Сувајдић, Д. Максимовић црпла из усмене књижевности свог народа. Већ на почетку, Сувајдић јасно указује да песникиња следи линију коју је трасирао безимени геније из народа, а наставили Вук и Његош. Управо је због тога по-нела квалификатив највећа национална песникиња.

Трећа целина, *Зайиси са Ничије земље: Пајанско и хришћанско у ђоезији Десанке Максимовић*, бави се истраживањем просторних одредница песама збирке. На основу њих се закључује да је у основи *Ничије земље* есхатолошка слика света. У подтексту збирке Сувајдић уочава чврст преплет паганских и хришћанских елемената. Из демонског хронотопа *Ничије земље*, сматра аутор, генеришу се бројни фолклорни мотиви. У циљу њиховог проучавања аутор се задржава на песмама: „Чардак ни на небу ни на земљи“, „Змија младожења“, „Гојковица“, а у њима уочава ресемантизацију интернационалних мотива, који воде порекло из мита (змај љубавник, змија младожења, приношење градитељске жртве). У поступку инвертовања митова и елемената обредно-обичајне праксе препознаје се модеран песнички проседе. Проучавање *Ничије земље* аутор завршава поетичном констатацијом да су то песме „посвећене смрти у којој зри семе лепоте“ (35).

И четврта студија, *Семанџика сакралној ђросџора: Тражим ђо-миловање Десанке Максимовић*, приступа збирци проучавајући њен хронотоп. Њега чини простор настао синкретизмом историјске, ет-нолошке и библијско-митолошке компоненте. Песма „О пореклу“ доноси каталог задужбина представника династије Немањић, те је Сувајдић маркира као кључну за сагледавање семантике простора. Простор је у њој двоструко означен: као сакрални и културно-материјални. Историјском слоју збирке припада *Законик* с којим песникиња води лирску дискусију. Хронотопске одреднице збирке конкретизују се у фолклорним и митским топосима пута/друма, воде, коначишта, прага, гробља, олтара („О царском селу“, „За оне који се спотичу преко прага“, „За војничка гробља“, „О олтару“). Преплет паганског и хришћанског, према Сувајдићу, очит је и у овој збирци (као индикативну наводи песму „За свадбе без венчања“). У центру тројства збирке – сачињеног од историјских, паганских и хришћанских елемената – налази се човек, та „најмонументалнија и најсакралнија грађевина за песникињу Десанку Максимовић“ (45). Сувајдић закључује да песникиња ниједног тренутка у свом стваралачком веку није одступила од антропоцентричности, што њено дело без сумње доводи у везу с поетиком усменог стварања.

У наредној студији, *Тројуба концепција божанској: Мийџ, истџо-рија и човек у Лейџојису Перунових ђоџомака*, модерни сензиби-

литет Д. Максимовић Сувајдић препознаје у њеном тематизовању односа човека према Богу и у ауторкиној снажној интелектуалној оријентацији. И у овој збирци аутор наставља да истражује хроно-топске координате стихова. У први план извлачи питање времена, чије елементе ишчитава из „Пролога“, а уз то прати поступке обезбожавања човека, поништавања паганских и хришћанских принципа, у име насиља које врши историјска свест.

Сувајдић констатује да суштинска веза три кључне збирке (*Тражим љомиловање, Лейоийис Перунових љошомака и Ничија земља*) почива у двоструком поступку песникиње: она „не само да лишава човека мита у име историје већ наговештава тенденцију укидања саме историје, што је белодани историјски процес краја двадесетог века“ (64). Укидање мита, а потом и историје може имати исходиште једино у есхатолошкој визији света, на којој почивају наведене збирке.

Да је на усменој традицији песникиња градила и стихове намењене деци, сведочи шесто поглавље монографије, насловљено *Тамни вилајет: Фолклорна традиција у љесмама за децу Десанке Максимовић*. Као именитељ целокупне ауторкине поезије за децу Б. Сувајдић уочава митски сукоб између добра и зла, у коме добро мора да победи („Над књигом бајки“). Присуство фолклорне традиције у песмама овог круга сагледава испитујући природу јунака и при томе констатује да је реч о фантастичним створењима која воде порекло из усменог приповедног фондуса (Баш-Челик, змија младожења, Усуд, змај отмицар). Да би илустровао своју тврдњу, аутор се задржао на песми „Чуда у шуми“, поредећи лик Баш-Челика с обрадом истоименог јунака код Оскара Давича. Показује да је реч о различитим приступима фолклорном јунаку: Давичо надреалиста, у алегоричној поеми „Баш-Челик“ извлачи у први план „елементе фолклора који потенцирају фантастично и страшно“ (69), а Д. Максимовић у својој песми преводи на језик поезије слику Баш-Челика из усмене бајке. Један од рецензената монографије закључује да је аутор упоредивши Баш-Челика Д. Максимовић с Давичовим подигао њено стваралаштво на виши ниво тумачења, јер га самерава према модернистичкој песничкој визији О. Давича (Тутњевић, 195). У песмама ове групе Сувајдић је указао на присуство истих фолклорних јунака, сижеа, структурних елемената у песмама за децу и песмама за одрасле, што иде у прилог његовом мишљењу да је реч о јединственој ауторској концепцији.

У средишту монографије налази се студија „*Сунце сија*“: *Симболика змије у љоезији Д. Максимовић*. Аутор се најпре осврће на амбивалентну природу змије у симболичком коду и уочава да је у поезији Д. Максимовић чешћа њена негативна, хтонска симболика, с тим да се змијин лик преплиће с „особеним пантеизмом“ и „универзалном благошћу“ (79). Ово запажање илуструје на примеру антологијске песме „Змија“. Иако објављена на почетку стваралаштва

(1923), песма спада у „зреле метафизичке врхове поезије Десанке Максимовић“ (81). Након минуциозног, аналитичког приступа песмама, следи закључак да је мотив змије за песникињу био врло подстицајан: привукао је симбол *крукa*, у вези с њим и фолклорног *кола*; у вези је с култом мртвих и пејзажима гробља – што је у складу с народним обичајима и веровањима у кућну змију као „душу претка“ и гробну змију као „душу сахрањеног“ (песме „Свећа“, „Шетња кроз гроб“, „Бранковачко гробље“).

Као космички контрапункт змији и хтонском амбијенту појављује се небо настањено птицама. Птице и змија су симболи који иду заједно још од првих песма Д. Максимовић (аутор подсећа на стих „тица лет“ из песме „Змија“). Студија даље детаљно прати симболику птица, од првих збирки до постхумно објављене збирке *Шева небесница*.

Синтагма „сунце сија“ је од великог значаја за ову монографију и вишезначна је: она је рефрен песме „Змија“, њоме је насловљена студија која заузима централно место у књизи (где је први пут објављена) и, коначно, по њој монографија носи назив.

Песми „Змија“ вратиће се аутор на крају XII студије и додаће да је то песма прожета „настасијевићевском коби“, „атмосфером судбинске језе и егзистенцијалне стрепње“ (169). Закључује да ова песма с почетка песничког стварања Д. Максимовић „наговештава модернистичку интегралност лирског спева *Тражим њомиловање* (1964), мисаоност и трагику збирке *Немам више времена* (1973), лирски дијалог с историјом у *Лейойису Перунових њојмомака* (1976), те есхатон *Ничије земље* (1979), остварења која ће окарактерисати најзрелију песничку фазу Десанке Максимовић“ (169). Практично, аутор монографије констатује да се читаво потоње стваралаштво у стиху Д. Максимовић генерисало из те песме.

„*Лейе небом ждралови*“: „*Гојковица*“ *Бранка Миљковића и Десанке Максимовић* је осма целина монографије *Сунце сија*. У њој се аутор позива на бројне студије претходника у проучавању односа ових песама према усменом предлошку старца Рашка („Зидање Скадра“), затим на бројне студије које су писале само о Миљковићевој песми „Гојковица“, да би отишао корак даље или дубље у традицију.

Студија је занимљиво компонована: на почетку аутор изриче запитаност над чињеницом „да се код савремених аутора не појављује занимање за проблематизовање судбине мушких чланова породице Мрњавчевић“ (93–94) у новом контексту, односно пита се зашто је избор пао баш на улогу жене из света епске песме. Аутор даље прати како Миљковић с једне, а Максимовићева с друге стране евоцирају традицију: уочава сличности и разлике у кључним елементима песама. Закључује да им је исто полазиште (мит, жртвени ритуал) и исто увориште („проблематизовање поступака смисла певања“, 106). Из-

међу два концептуално значајно различита песника Сувајџић налази сличности и тиме песникињу помера на вредносној лествици српске модерне књижевности, у односу на позицију која јој је до сада давана.

На крају, аутор студије даје одговор на питање с почетка (зашто песници узимају баш Гојковицу за уметничку обраду): јер испуњава један од основних захтева поетике трагичног – а то је пад из апсолутне среће у несрећу, не својом заслугом. Гојковица је аутентично трагичан јунак, јер њена патња има катарзичну моћ.

Девета по реду студија, „Грачаница“ са Ничије земље: *О родољубивој ђоезији Десанке Максимовић*, насловом назначава нову тематску целину у проучавању поезије Д. Максимовић. Проучавалац полази од тезе да у родољубивој поезији песникиња исказује осећање љубави и припадности свом народу, завичају, средини – што јесу конвенције родољубивог жанра, али и нешто више. Сувајџић управо настоји да одгонетне које су то посебне вредности њене родољубиве поезије. Најпре проучава песму „Крвава бајка“, коју квалификује као „сам врх светског родољубивог песништва“ (108). У њој истражује уплив конвенција усмене бајке и начине њиховог саображавања новом књижевно-историјском контексту.

Песму „Грачаница“ аутор монографије означава као „једну од најпотреснијих родољубивих песама Д. Максимовић и српске поезије друге половине XX века“ (115). Запажа да је настанак ове, као и претходне песме, условљен друштвено-историјским контекстом. Реч је о угрожености духовног простора песникињине родне земље. Анализирајући подробно симболику других црквених здања која се помињу у песми (манастири Милешева, Сопоћани, Каленић) и одлике њиховог фрескосликарства, аутор нам откључава загонетни двостих „или да бар светитељи с твог иконостаса/ немају наших неимара руку“ (115). Наиме, живопис у цркви манастира Грачаница представља „врхунац зидног сликарства српској средњег века“ (117). Не византијске фрескосликарске традиције као у Милешеву, ни европске као у Сопоћанима, нити је израз моравске архитектуре што је случај с манастиром Каленић. Узимајући у обзир овај податак из историје уметности, Сувајџић употпуњује сва досадашња изучавања песме, показујући да је Грачаница утолико значајнија за српску културу. Поред тога, уочава да је и композиционим поступцима песникиња указала на ексклузивност Грачанице. Поређење Грачанице с јабуком из недара активира сложен комплекс значења везаних за обредно-митску симболику јабуке у српској традиционалној култури. Обухватним погледом на ове две родољубиве песме Сувајџић закључује да се у обема пева о лирском узношењу у небо, о хришћанској симболици рађања из смрти.

У десетој целини „Савин монолој“: *Светшасавска нић у ђоезији Десанке Максимовић* аутор најпре прати идеју Бога у целокупној поезији Д. Максимовић. Она је присутна у многим песмама, комплексна

је, некада затамњена, али је засигурно у њој садржана хришћанска етика милосрђа и праштања. Студија истражује „многоликост“ те идеје у укупном песништву Д. Максимовић. Једна од карактеристичних песама с библијским сликама и идејама јесте песма „Савин монолог“. Св. Сава у њој није цивилизаторски херој, нема димензију и атрибуте словенског божанства, које поседује у стиховима В. Попе, он је једноставно одбегли принц. У таквом приказу јунака аутор уочава везу песме с хагиографском литературом и народним песмама, које описују његов одлазак на Свету Гору (Доментијаново и Теодосијево *Житије Св. Саве*, народне песме непотврђеног усменог порекла), као и с бројним уметничким верзијама које тематизују исти догађај. Међу стилским особеностима песме препознаје глаголске облике који су својствени стиху бугарштица.

Једанаеста студија, *Три лица Србије*: „Србија је велика тајна“, доводи у везу „три“ Србије које се стапају у јединствену Србију. Реч је о три родољубиве песме три велика песника: Десанке Максимовић, Милоша Црњанског и Оскара Давича – „Србија је велика тајна“ (1941), поема „Сербија“ (1925) и поема „Србија“ (1939). На почетку студије налази се песникињин исказ о томе који је догађај био подстицај за настанак песме. Овакав приступ није усамљен у монографији и може се означити као битан поступак аутора, јер и та места припадају песникињиној поетици. У средишњем делу есеја Сувајџић указује на то да је Д. Максимовић створила ову песму следећи пут народног епског певача: осим што је, попут епског хроничара, пошла од историјског догађаја, она је даље користила мотиве, поступке, технике усменог певавања – варирала их и сместила у свој песнички свет. У том погледу Сувајџић уочава у песми паралелизме и преструктурирану форму словенске антитезе. Коначно, песма одише *духом* усмене традиције – схватањем предака да се сили човек мора супротставити.

Последња студија („Земља јесмо“: *Завичај у јоезији Десанке Максимовић*) конкретизује песникињино поимање завичајне теме: оно је у тесној вези с осећањем „љубави и припадности одређеном народу, његовом језику, историјским родоначелницима и митским прецима“ (150). Као спецификум овог круга песама издваја се њено многозначно поимање појма *земља*. Поред родне груде, у њеној слици земље садржана је митологија, култура, језик, завичај, фолклорна традиција – закључује аутор. Наводи да лексему *земља* садржи у наслову њена најпопорнија збирка *Ничија земља*, испевана у митском кључу. Лексема *земља* је у њеној „судбинској синтагми“: „Земља јесмо, / остало су све привиди“ (*Немам више времена*). Никола Милошевић ју је означио као „попорни песнички епитаф Десанке Максимовић“ (119). Након склапања страница ове књиге стиче се утисак да је њоме аутор дописао „другу судбинску синтагму“ песникиње, а она гласи: „Сунце сија“.

Бошко Сувајдић изводи читаоца из монографије стиховима своје песме „Помиловање, за Десанку, тражим“. Реч је о топлотном, лирском обраћању песника својој претходници у духу. Обраћање је изведено у њеном регистру, њеним вокабуларом, њеним сликама и употребом њеног песничког поступка.

Монографија *Сунце сија: Фолклорни и митски обрасци у поезији Десанке Максимовић* је дело настало из пера еминентног фолклористе и врсног познаваоца песникињиног опуса. Аутор је песмама приступио оком осведоченог књижевног посленика, уз познавање књижевно-историјских и културно-уметничких чинилаца који су у вези с њима. Монографија систематизује досадашња истраживања песама Десанке Максимовић (студије, дисертације) и доноси нова, оригинална решења, због чега представља вредан допринос изучавању дела највеће српске песникиње 20. века.